

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده : حقوق و علوم سیاسی

رساله دکتری رشته : علوم سیاسی گرایش : روابط بین الملل

عنوان:

مؤلفه های فقه سیاسی شیعه و کاربرد آن بر کارآمدی سیاست خارجی نظام اسلامی

استاد راهنما :

مجتبی عبدخدائی

استاد مشاور:

دکتر سیدجلال دهقانی فیروز آبادی

دکتر مجید عباسی

استاد داور:

دکتر غلامرضا بهروز لک

دکتر علی آدمی

دکتر هادی آجیلی

پژوهشگر:

مهدی صیاد شیرازی

پاییز ۱۳۹۷

Allameh Tabataba'i University
Faculty of Law and Political Sciences
Department of international Relations

Dissertation Submitted in partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Doctor of Philosophy
(Ph.D.) in International Relations

Title:

**Components of Shiite political jurisprudence and its
application to the effectiveness of foreign policy of the
Islamic system**

Supervisor:

Mojtaba Abd Khodaei. PHD

Advisors:

Seyyed Jalal Dehghani Firozabadi. PHD

Majid Abbasi Ashlaghi. PHD

Examiners:

Gholamreza Behrooz lak. PHD

Ali Adamy. PHD

Hadi Ajili. PHD

By:

Mehdi Sayyad shirazi

Tehran

Octobr 2018

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل ۱: کلیات تحقیق	۱
۱-۱- بیان مسأله تحقیق	۲
۱-۲- اهمیت، ضرورت و اهداف تحقیق	۶
۱-۳- سؤال اصلی تحقیق	۷
۱-۴- سؤال‌های فرعی	۸
۱-۵- فرضیه‌های تحقیق	۸
۱-۵-۱- فرضیه اصلی	۸
۱-۵-۲- فرضیه‌های فرعی	۸
۱-۶- متغیرهای اصلی تحقیق	۸
۱-۶-۱- متغیر مستقل:	۸
۱-۶-۲- متغیر وابسته:	۹
۱-۶-۳- متغیرهای میانجی	۱۲
۱-۷- پیشینه بررسی موضوع تحقیق	۱۳
۱-۸- روش شناسی تحقیق	۱۹
۱-۸-۱- نوع روش پژوهش	۲۰
۱-۸-۲- روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات	۲۰
۱-۹- تعریف مفاهیم کلیدی تحقیق	۲۰
۱-۹-۱- فقه سیاسی	۲۰
۱-۹-۲- سیاست خارجی	۲۱
۱-۹-۳- کارآمدی	۲۱
۱-۹-۴- قدرت	۲۲
۱-۹-۵- قدرت نرم	۲۲
۱-۹-۶- قدرت سخت	۲۴
۱-۹-۷- قدرت هوشمند	۲۴
۱-۹-۸- منزلت نظام اسلامی	۲۵
۱-۹-۹- اصل تألیف قلوب	۲۵
۱-۹-۱۰- اصل مصلحت	۲۷
۱-۹-۱۱- اصل دعوت	۳۰

۳۳	۱۲-۹-۱- اصل افزایش توان و قدرت
۳۳	۱۳-۹-۱- اصل وفای به عهد و عقود
۳۴	۱۴-۹-۱- اصل ولایت فقیه
۳۴	۱۵-۹-۱- اصل تقیه
۳۴	۱۶-۹-۱- اصل عدالت
۳۶	۱۰-۱- سازماندهی تحقیق
۳۷	فصل ۲: مبانی نظری تحقیق قدرت و سیاست خارجی
۳۸	۱-۲- مقدمه
۳۹	۲-۲- مفهوم قدرت
۴۵	۳-۲- انواع قدرت
۴۵	۱-۳-۲- قدرت نرم
۴۷	۲-۳-۲- قدرت سخت
۵۵	۳-۳-۲- قدرت هوشمند
۶۳	۴-۲- نظریه‌های قدرت
۶۹	۱-۴-۲- دیدگاه نظریه رئالیسم درباره قدرت در روابط بین‌الملل
۷۱	۲-۴-۲- دیدگاه نظریه نئو واقع‌گرایی درباره قدرت در روابط بین‌الملل
۷۲	۳-۴-۲- دیدگاه نظریه لیبرالیسم درباره قدرت در روابط بین‌الملل
۷۴	۴-۴-۲- دیدگاه نظریه نو لیبرالیسم یا نهادگرایی نولیبرال درباره قدرت در روابط بین‌الملل
۷۶	۵-۴-۲- دیدگاه نظریه سازه‌انگاری درباره قدرت در روابط بین‌الملل
۸۱	۶-۴-۲- دیدگاه نظریه پست مدرنیسم درباره قدرت در روابط بین‌الملل
۸۵	۵-۲- منابع قدرت
۸۵	۱-۵-۲- منابع قدرت سخت
۸۶	۲-۵-۲- منابع قدرت نرم
۸۸	۳-۵-۲- منابع قدرت هوشمند
۹۳	۶-۲- قدرت و سیاست خارجی دولت اسلامی
۹۸	۷-۲- جمع بندی
۹۹	فصل ۳: اصول فقه سیاسی شیعه
۱۰۰	۱-۳- مقدمه
۱۰۲	۲-۳- معرفی فقه سیاسی شیعه
۱۰۸	۳-۳- اصول انتخابی فقه سیاسی شیعه
۱۰۸	۱-۳-۳- اصل تألیف قلوب

۱۲۲	۳-۳-۲- اصل دعوت
۱۵۰	۳-۳-۳- اصل وفای به عهد و عقود
۱۵۳	۳-۳-۴- اصل افزایش توان و قدرت
۱۵۴	۳-۳-۵- اصل ولایت فقیه
۱۷۶	۳-۳-۶- اصل مصلحت
۱۹۲	۳-۳-۷- اصل تقیه
۲۰۸	۳-۳-۸- اصل عدالت
۲۱۲	۳-۴- جمع بندی
۲۱۴	فصل ۴: کاربرد اصول انتخابی فقه سیاسی در سیاست خارجی نظام اسلامی
۲۱۵	۴-۱- مقدمه
۲۱۸	۴-۲- تاریخچه و ادوار فقه سیاسی شیعه
۲۱۸	۴-۲-۱- دوره تشریح احکام از بعثت پیامبر (ص) تا ائمه اطهار (ع)
۲۱۸	۴-۲-۲- دوره اجتهاد
۲۱۹	۴-۲-۳- دوره اعتلا و پایداری
۲۱۹	۴-۲-۴- دوره رخوت و رکود
۲۲۰	۴-۲-۵- دوره احیاء، بازسازی و هویت یابی مجدد
۲۲۰	۴-۲-۶- دوره اوج و شکوفایی فقه سیاسی
۲۲۲	۴-۳- کاربرد اصول فقه سیاسی شیعه در سیاست خارجی نظام اسلامی
۲۲۲	۴-۳-۱- کاربرد اصل تألیف قلوب در سیاست خارجی
۲۳۲	۴-۳-۲- کاربرد اصل دعوت در سیاست خارجی
۲۴۱	۴-۳-۳- کاربرد اصل وفای به عهد و عقود در سیاست خارجی
۲۴۵	۴-۳-۴- کاربرد اصل افزایش توان و قدرت در سیاست خارجی
۲۵۷	۴-۳-۵- کاربرد اصل ولایت فقیه در سیاست خارجی
۲۶۲	۴-۳-۶- کاربرد اصل مصلحت عمومی در سیاست خارجی
۲۶۶	۴-۳-۷- کاربرد اصل تقیه در سیاست خارجی
۲۷۵	۴-۳-۸- کاربرد اصل عدالت در سیاست خارجی
۲۸۱	۴-۴- شاخصه ها و مولفه های سیاست خارجی نظام اسلامی
۲۸۱	۴-۴-۱- جهت گیری اسلامی دیپلماسی
۲۸۱	۴-۴-۲- دانش - تجربه - عقلانیت
۲۸۲	۴-۴-۳- ایجاد ارتباط سالم با همه کشورها
۲۸۲	۴-۴-۴- لزوم رعایت مصالح کشور در رابطه ها

۲۸۲	۴-۴-۵- عزت و حیات ما در مقابل زیاده طلبی ها
۲۸۲	۴-۴-۶- تشنج زدائی
۲۸۳	۴-۴-۷- سرعت عمل در مسائل جهانی
۲۸۴	۴-۵- جمع بندی
۲۸۵	نتیجه گیری نهایی
۳۰۰	منابع
۳۰۰	کتاب
۳۰۶	نشریات
۳۰۹	منابع لاتین

چکیده

مقصود از اصول و اهداف سیاست خارجی در نظام اسلامی، مبادی و اساس روابط خارجی دولت اسلامی است که منابع دینی آنها را به عنوان چارچوب و اساس تنظیم روابط خارجی مطرح می‌کنند. بنابراین، سیاست خارجی نظام اسلامی برای رشد و توسعه تأثیرگذاری خود علاوه بر معیارهای متعارف تأثیرگذاری، نیازمند آن است که شاخصه‌ها و مکانسیم‌های کارآمدی را از منابع دینی و منظر فقهایی همچون امام خمینی(ره) مورد توجه قرار دهد و در جهت حل معضلات کشور در همه دوران‌ها، بدان اهتمام جدی داشته باشد. با توجه به این که مباحث فقه سیاسی شیعه به قلمرو روابط بین الملل و سیاست خارجی نیز امتداد دارد، سوال اصلی این است که چگونه فقه سیاسی شیعه بر تدوین و اجرای سیاست خارجی نظام اسلامی تأثیرگذار است؟ در پاسخ به این سوال، این رساله مدعی است در فقه سیاسی اصولی وجود دارد که می‌تواند به عنوان مولفه‌های تأثیرگذاری نظام اسلامی مورد استفاده قرار گیرند. مهم‌ترین این اصول شامل اصل تألیف قلوب، اصل مصلحت، اصل دعوت، اصل افزایش توان و قدرت، اصل وفای به عهد، اصل تقیه، اصل ولایت فقیه و اصل عدالت می‌باشند. در کارکرد هر یک از اصول باید گفت اصل تألیف قلوب، اصل دعوت و اصل تقیه با هدف جذب انسان‌ها به سوی اسلام با استفاده از زکات جهت حمایت اقتصادی مسلمانان، موجب افزایش قدرت نرم می‌شود. با بهره‌مندی از این اصول که ماهیت صلح طلبانه دارند، می‌توانیم در پیشبرد اهداف دعوت اسلامی نقش موثری ایفا کنیم و نفوذ بین المللی خود را افزایش دهیم. ضمن این که پایبندی نظام به اصل وفای به عهد و عقود و اصل عدالت موجب همگرایی و همکاری بیشتر در عرصه‌های مورد مذاکره می‌باشد. همچنین، افزایش توان و قدرت در جمیع جهات بخصوص نظامی، موجب ارتقاء قدرت سخت شده و موجب می‌شود تا قدرت‌های بزرگ در نظام بین الملل در مقابل نظام اسلامی با احتیاط و احترام برخورد کنند. همچنین، نظام اسلامی ای که از نعمت الهی ولایت فقیه بهره‌مند است در همه عرصه‌ها با آرامش و سربلندی و موفقیت حرکت می‌کند. با این حال، تعیین مصلحت نظام اسلامی در عرصه بین المللی بر عهده خرد جمعی نخبگان دینی و سیاسی است. چکیده تمام نما: مقصود از اصول و اهداف سیاست خارجی در نظام اسلامی، مبادی و اساس روابط خارجی دولت اسلامی است که منابع دینی آنها را به عنوان چارچوب و اساس تنظیم روابط خارجی مطرح می‌کنند. بنابراین، سیاست خارجی نظام اسلامی برای رشد و توسعه تأثیرگذاری خود علاوه بر معیارهای متعارف

تأثیرگذاری، نیازمند آن است که شاخصه‌ها و مکانسیم‌های کارآمدی را از منابع دینی و منظر فقهایی همچون امام خمینی(ره) مورد توجه قرار دهد و در جهت حل معضلات کشور در همه دوران‌ها، بدان اهتمام جدی داشته باشد. منابعی که از طریق آن میتوان به این شاخصه‌ها و مکانسیم‌های کارآمدی دست یافت را منابع فقه می‌گویند. در این میان، فقه سیاسی شیعه به تمامی سوال‌های سیاسی عصر و زمان فعلی پاسخ میدهد. با توجه به این که مباحث فقه سیاسی شیعه به قلمرو روابط بین‌الملل و سیاست خارجی نیز امتداد دارد، سوال اصلی این است که چگونه فقه سیاسی شیعه بر تدوین و اجرای سیاست خارجی نظام اسلامی تأثیرگذار است؟ در پاسخ به این سوال، این رساله مدعی است در فقه سیاسی اصولی وجود دارد که می‌تواند به عنوان مولفه‌های تأثیرگذاری نظام اسلامی مورد استفاده قرار گیرند. مهم‌ترین این اصول شامل اصل تألیف قلوب، اصل مصلحت، اصل دعوت، اصل افزایش توان و قدرت، اصل وفای به عهد، اصل تقیه، اصل ولایت فقیه و اصل عدالت می‌باشند. در کارکرد هر یک از اصول باید گفت اصل تألیف قلوب، اصل دعوت و اصل تقیه با هدف جذب انسان‌ها به سوی اسلام با استفاده از زکات جهت حمایت اقتصادی مسلمانان، موجب افزایش قدرت نرم می‌شود. با بهره‌مندی از این اصول که ماهیت صلح‌طلبانه دارند، می‌توانیم در پیشبرد اهداف دعوت اسلامی نقش موثری ایفا کنیم و نفوذ بین‌المللی خود را افزایش دهیم. ضمن این که پایبندی نظام به اصل وفای به عهد و عقود و اصل عدالت موجب همگرایی و همکاری بیشتر در عرصه‌های مورد مذاکره می‌باشد و می‌تواند قدرت نظامی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشور را افزایش دهد. همچنین، افزایش توان و قدرت در جمیع جهات بخصوص نظامی، موجب ارتقاء قدرت سخت شده و موجب می‌شود تا قدرت‌های بزرگ در نظام بین‌الملل در مقابل نظام اسلامی با احتیاط و احترام برخورد کنند. همچنین، نظام اسلامی ای که از نعمت الهی ولایت فقیه بهره‌مند است در همه عرصه‌ها با آرامش و سربلندی و موفقیت حرکت می‌کند. با این حال، تعیین مصلحت نظام اسلامی در عرصه بین‌المللی بر عهده خرد جمعی نخبگان دینی و سیاسی است؛ چرا که باید هم‌آگاه به مصالح دین و منافع اسلامی باشند و هم آگاه به مصالح و منافع ملی و فراملی باشند.

کلید واژه: فقه سیاسی شیعه، سیاست خارجی، تألیف قلوب، اصل مصلحت، اصل دعوت، اصل افزایش توان و قدرت، اصل تقیه، اصل ولایت فقیه، اصل عدالت.

Abstract

The purpose of the foreign policy principles and objectives in the Islamic system, are basis of the the foreign ties of the Islamic state, that religious resources bring them up as the framework and basis of the regulation of foreign relations. Therefore the foreign policy of the islamic system in order to development of its influence, in addition to conventional measures of influence, it needs pay attention to effective indicators and mechanisem of the religion sources and the viewpoint of the jurists such as Imam Khomeini, and in order to solve the problems of the country at all ages must have a serious endeavor. Concerning that Shitte political jurisprudence's subjects also expand to realm of international and foreign policy, the main question is that how Shitte political jurisprudence influences over codification and execution of the foreign policy of the Islamic system? To answer the question, this rescript claim that, in political jurisprudence there are principles which can be used as effective components of Islamic system. The most important of these principles are: Principle Compilation of the Heart, The Principle of Expediency, Principle of Invitation, the Principle of Increasing Sternngth and Power, the Principle of Conscence, the Principle of Reervation, Principle of Velayat e Faqih, and the Principle of Justice. In the operation of each principle must be said, the principle of compilation, principle of invitation and the principle of reservation with the aim of attracting people to Islam casue of increasing soft power by using Zakat in order to economic support of the Muslims. By taking advantage of these priciples which have peaceful nature, we can play an effective role in advancing islamic goals and enhancing our international influence. Meanwhile, the fidelity of the system to the principle of conscience and the contracts and the principle of justice makes more convergence and cooperation in negotiated areas. In addition, increasing the power and strength in the whole areas especially military, enhances hard power and it causes the great powers behave with caution and respect against islamic system in the international system. Also, an islamic system that enjoys the divine blessing of the Velayat e Faqih moves with calm, dignity and success in all areas. However, collective wisdom of religious and political elits are responsible for determining the expedient of the islamic systemin the international area, due to they have to be aware of the interests of religion and islamic profits. Infomative Abstract The perpose of the foreign policy principles and objectives in the Islamic system, are basis of the the foreign ties of the Islamic state, that religious resources bring them up as the framework and basis of the regulation of foreign relations. Therefore the foreign policy of the islamic system in order to development of its influence, in addition to conventional measures of influence, it needs pay attention to effective indicators and mechanisem of the religion sources and the viewpoint of the jurists such as Imam Khomeini, and in order to solve the problems of the country at all ages must have a serious endeavor. The resources through which these effective indicators and mechanisem can be found, are Jurisprudence sources. Meanwhile, Shiite political jurisprudence responses to all questions of the age and current time. Concerning that Shitte political jurisprudence's subjects also expand to

realm of international and foreign policy, the main question is that how Shitte political jurisprudence influences over codification and execution of the foreign policy of the Islamic system? To answer the question, this rescript claim that, in political jurisprudence there are principles which can be used as effective components of Islamic system. The most important of these principles are: Principle Compilation of the Heart, The Principle of Expediency, Principle of Invitation, the Principle of Increasing Sterngh and Power, the Principle of Conscence, the Principle of Reervation, Principle of Velayat e Faqih, and the Principle of Justice. In the operation of each principle must be said, the principle of compilation, principle of invitation and the principle of reservation with the aim of attracting people to Islam casue of increasing soft power by using Zakat in order to economic support of the Muslims. By taking advantage of these priciples which have peaceful nature, we can play an effective role in advancing islamic goals and enhancing our international influence. Meanwhile, the fidelity of the system to the principle of conscience and the contracts and the principle of justice makes more convergence and cooperation in negotiated areas and it can increase military, economic, political and cultural power of the country. In addition, increasing the power and strength in the whole areas especially military, enhances hard power and it causes the great powers behave with caution and respect against islamic system in the international system. Also, an islamic system that enjoys the divine blessing of the Velayat e Faqih moves with calm, dignity and success in all areas. However, collective wisdom of religious and political elits are responsible for determining the expedient of the islamic systemin the international area, due to they have to be aware of the interests of religion and islamic profits, as well as being informed of national and transnational interests and profits.

Key word: Shitte Political Jurisprudence, Foreign Policy, Compilation of the Heart, The principle of Expediency, Principle of Invitation, The Principle of Increasing Strength and Power, The Principle of Reservation, Principle of Velayat e Faqih, The Principle of Justice

فصل ۱

کلیات تحقیق

۱- بیان مسأله اصلی تحقیق

۲- اهمیت، ضرورت و اهداف تحقیق

۳- سوال اصلی تحقیق

۴- سوال‌های فرعی تحقیق

۵- فرضیه‌های تحقیق

۶- متغیرهای اصلی تحقیق

۷- پیشینه تحقیق

۸- روش‌شناسی تحقیق

۹- تعریف مفاهیم کلیدی تحقیق

۱۰- سازماندهی تحقیق

۱-۱- بیان مسأله تحقیق

منظور از سیاست خارجی، مجموعه خط‌مشی‌ها، تدابیر، روش‌ها و انتخاب موضعی است که یک دولت [یا یک واحد سیاسی] در برخورد با امور و مسائل خارجی در چارچوب اهداف کلی حاکم بر نظام سیاسی اعمال می‌نماید. از این نظر، سیاست خارجی بازتاب اهداف و سیاست‌های یک دولت در صحنه روابط بین‌الملل و در ارتباط با سایر دولت‌ها، جوامع و سازمان‌های بین‌المللی، نهضت‌ها، افراد و حوادث و اتفاقات جهانی می‌باشد (محمدی، ۱۳۷۷: ۱۷). بر این اساس، هر دولتی داده‌های سیاست خارجی خود را بر اساس یک سلسله اصول و اهدافی تنظیم می‌کند که شناخت آنها از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا شالوده و اساس خط‌مشی و دیپلماسی هر کشور به وسیله اصول و اهداف از پیش تعیین شده آن کشور رقم می‌خورد و در عمل نیز راهنمای مجریان و تصمیم‌گیران سیاست خارجی قرار می‌گیرد (محمدی الموتی، ۱۳۸۸: ۱۱۷).

در نظام اسلامی مقصود از اصول و اهداف سیاست خارجی، مبادی و اساس روابط خارجی دولت اسلامی است که منابع دینی آنها را به‌عنوان چارچوب و اساس تنظیم روابط خارجی مطرح می‌کنند. بنابراین، سیاست خارجی نظام اسلامی برای رشد و توسعه تأثیرگذاری خود علاوه بر معیارهای متعارف تأثیرگذاری نیازمند آن است که شاخصه‌ها و مکانسیم‌های کارآمدی را از منابع دینی و منظر فقهای همچون امام خمینی^(ره) به دقت مورد توجه قرار دهد و در جهت حل معضلات کشور در همه دوران‌ها، بدان اهتمام جدی داشته باشد.

بر این اساس، منابعی که از طریق آن می‌توان به این شاخصه‌ها و مکانسیم‌های کارآمدی دست یافت را ادله احکام و منابع فقهی می‌گویند. این ادله نزد شیعیان، چهار مورد است: کتاب، سنت، عقل و اجماع. در اصطلاح فقه و اصول، منظور از کتاب، قرآن کریم است که اولین و مهم‌ترین سرچشمه تشریح احکام و منبع فقه اسلامی است. قرآن، دربردارنده قوانین الهی و معیار داوری میان اخبار و احادیث بوده و خواهد بود و بر همین اساس است که از زمان نزول بر پیامبر اکرم^(ص) تا به امروز و برای همیشه به عنوان اولین مرجع احکام مورد توجه فقهای اسلامی بوده است و خواهد بود. تاریخ فقه و اجتهاد، خود گواه این مدعا است. مهم‌ترین نقش قرآن کریم در زمینه فقه، مربوط به آیات الاحکام است. معروف است که حدود ۵۰۰ آیه از آیات قرآن، در مورد مباحث فقهی و در زمره آیات الاحکام است.

منبع فقهی دیگر نزد شیعیان، سنت می‌باشد. در اصطلاح فقه، سنت عبارت است از قول، فعل و تقریر معصوم. مراد از تقریر این است که شخصی در برابر معصوم، کاری انجام دهد و معصوم او را از آن کار باز ندارد؛ البته به شرطی که معصوم توان نپذیرد داشته باشد. در بین اهل سنت، سنت منحصر به قول، فعل و تقریر پیامبر^(ص) است. اما از آنجا که به اعتقاد شیعیان امامان از جانب خداوند منصوب‌اند و

در کلام پیامبر به عنوان جانشینان وی معرفی شده‌اند، قول، فعل و تقریر ایشان نیز به عنوان سنت معتبر و منبعی برای استنباط احکام شرعی مورد پذیرش بوده است.

سومین ادله فقهی شیعیان عقل می‌باشد. از عقل در فرایند استنباط فقهی استفاده می‌شود و به عنوان منبع حکم شرعی در کنار کتاب و سنت به‌شمار می‌آید. هم‌چنین برای اثبات اعتبار و صحت متون دینی نیز از عقل استفاده می‌شود. عقل برخی از قواعد استنباط حکم شرعی را کشف می‌کند و ملاک و معیار احکام شرعی نیز به کمک عقل به دست می‌آید.

چهارمین منبع فقهی شیعه، اجماع است. اجماع از منابع چهارگانه استنباط احکام شرعی به‌شمار می‌رود و در بخش حجج و امارات اصول فقه از جنبه‌های گوناگون مورد بحث قرار گرفته است. اهل سنت، آن را به صورت مستقل، معتبر و یکی از ادله چهار یا سه گانه استنباط حکم می‌دانند و به خاطر همین اهمیت، آنان را اهل سنت و جماعت می‌گویند.

در این میان، مهم‌ترین منبع دینی مسلمانان، قرآن کریم می‌باشد. صدها آیه در قرآن به صورت مستقیم و غیرمستقیم در مورد مسائل مختلف حکومت آمده که هر کدام مبین گوشه‌ای از مسائل سیاسی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی، اعتقادی نظام سیاسی اسلام است. قرآن حکومت صالحان را امامت می‌نامد و وظیفه عمده آن را هدایت افراد جامعه در روند تکاملی انسانی معرفی می‌کند. قرآن با طرح اصل حاکمیت الهی به معنای اختصاص حق قانون‌گذاری به خداوند متعال این نوع و در حد قانونی خدا اطاعت از پیامبر^(ص) و امامان^(ع) را واجب شمرده است و حکومت بر اساس عدالت را وظیفه این حاکمان قرار داده است و حکومت هر نوع قانونی غیر از قانون خدا و حاکمیتی جز حاکمیت مجریان قانون خدا را حکومت جاهلی می‌داند «أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْتَغُونَ» (سوره مانده / آیه ۵۰).

اما آنچه حائز اهمیت است این نکته می‌باشد که ذکر این مؤلفه‌های کلی بدون نگاهی کاربردی و واقع‌گرایانه به مسأله تأثیرگذاری نظام اسلامی نمی‌تواند مفید باشد. از همین رو، در حوزه مسائل سیاسی به خصوص سیاست خارجی در اسلام و فقه شیعه بخشی داریم به نام فقه سیاسی. تعریف فقه سیاسی کلیه مباحث سیاسی فقه است مثل خطبه‌های نماز جمعه، دارالسلام جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و دیگر مباحث و احکام فقهی که رنگ و بویی سیاسی دارد. در تعریف جدید فقه سیاسی تمامی پاسخ‌هایی که فقه به سؤال‌های سیاسی عصر و زمان فعلی می‌دهد؛ مثلاً دیدگاه فقه در خصوص انتخابات، تفکیک مشروعیت و جایگاه دستگاه اجرایی و همه آنها در محدوده فقه سیاسی است. حال اگر فقه سیاسی قوا را به معنای دوم در نظر بگیریم شامل نظام سیاسی، فلسفه‌های سیاسی و اندیشه‌های سیاسی می‌شود؛ یعنی همه این مفاهیم در تعریف فقه سیاسی گنجانده شده است. در فقه سیاسی احکام مربوط به حکومت، اداره حکومت و روابط میان دولت‌ها در عرصه بین‌المللی مناسب با تعالیم دین اسلام تبیین شده است.

مباحث فقه سیاسی به قلمرو روابط بین‌الملل و سیاسی خارجی نیز امتداد دارد. امروز علمای روابط بین‌الملل دانشگاه و حوزه با علم و تحقیقات لازم رابطه‌ای میان این دو یعنی سیاست خارجی نظام اسلامی و فقه سیاسی برقرار نموده‌اند و محور اصلی تئوری مرتبط با آن دو را تئوری اسلامی روابط بین‌الملل می‌دانند.

بر اساس تئوری اسلامی روابط بین‌الملل، اسلام به‌عنوان یک دین جهان‌شمول رویکرد خاصی نسبت به ماهیت روابط بین‌الملل دارد که متفاوت از دو جریان اصلی نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل یعنی رئالیسم و لیبرالیسم می‌باشد. مکاتب موجود در روابط بین‌الملل دارای مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی متفاوتی از هم می‌باشند، که این مبانی رویکرد آنها را نسبت به نظام بین‌الملل قوام می‌بخشد و در نتیجه دیدگاه آنها نسبت به ماهیت روابط بین‌الملل متفاوت از هم می‌باشد. بنابراین، در تئوری اسلامی روابط بین‌الملل و فقه سیاسی احکام مربوط به حکومت و اداره حکومت و روابط میان دولت‌ها در عرصه بین‌المللی متناسب با تعالیم دین اسلام تبیین شده است و نمونه‌ها و شواهد ارزنده‌ای درباره حکومت و روابط بین‌الملل از منظر قرآن کریم ارائه گردیده است.

اما آنچه در نظریاتی که در تئوری اسلامی روابط بین‌الملل مغفول واقع شده است، اصول و مؤلفه‌های سیاست خارجی نظام اسلامی در فقه سیاسی شیعه و بیانات بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران امام خمینی^(ره) می‌باشد. لذا، پژوهش حاضر برای پر کردن این خلاء علمی، درصدد است اصول و مؤلفه‌های تئوری اسلامی روابط بین‌الملل و سیاست خارجی را از منظر فقه سیاسی شیعه معرفی نماید و در نهایت از تناسب بین آنها یک تئوری ارائه دهد که مایه ارتقاء سیاست خارجی جمهوری اسلامی و دولت اسلامی گردد.

در این میان، یکی از مهمترین منابع فقه سیاسی شیعه که می‌تواند معرف اصول یاد شده باشد، اندیشه و بیانات امام خمینی^(ره) است. در اندیشه‌های امام خمینی^(ره)، یک اصل و شاخه کلی وجود دارد و آن این‌که ماهیت دولت و حکومت، «اسلامی» است. از این‌رو اگر ما به اسلام و احکام اسلامی عمل کنیم، بی‌گمان نظامی تأثیرگذار خواهیم داشت. از نگاه امام^(ره)، اسلام همه چیز دارد. اسلام هم دنیا دارد، هم آخرت دارد. اسلام به همه ابعاد نظر و توجه دارد. حکومت اسلامی مثل حکومت‌های دیگر نیست که فقط به یک بعد نظر داشته باشند. حکومت اسلامی حکومتی است که همه آن اگر ان‌شاءالله پیاده بشود، ... به آن‌طوری که بر پیغمبر اکرم^(ص) نازل شده است، ... سعادت دنیا و آخرت ملت‌ها را ضمانت کرده است و می‌کند (امام خمینی^(ره)، ۱۳۷۹، ج ۱۳: ۳۶۶).

رهبر کبیر انقلاب اسلامی و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی^(ره) پیرامون سیاست خارجی و هدایت آن به‌سوی نظریه اسلامی و توجه به دفاع از منافع ملی در عرصه بین‌المللی

بیانات گهرباری دارند. حضرت امام خمینی^(ره) در مصاحبه خود با اکسپرس در تاریخ ۵۷/۱۰/۲۷ می‌فرماید: «دولت اسلامی ما آزاد و مستقل خواهد بود و تعادل قوا در این منطقه از جهان به هیچ وجه نباید تغییر یابد. ما نه به سوی غرب و نه به طرف شرق گرایش نخواهیم داشت و می‌خواهیم یک جمهوری بی طرف و غیرمتعهد باشیم. ما می‌خواهیم روابط دوستانه با همه کشورها را داشته باشیم مادام که آنها در امور داخلی، مداخله نکنند» (امام خمینی^(ره)، ۱۳۷۹، ج ۴: ۴۸۸).

همچنین، ایشان در مصاحبه با خبرنگار مجله هندی می‌فرماید: «اصلی که غیرقابل تغییر است این است که سیاست خارجی ما باید بر مبنای حفظ آزادی و استقلال کشور و نیز حفظ مصالح و منافع ملت ایران باشد» (امام خمینی^(ره)، ۱۳۷۹، ج ۴: ۴۱۴).

بنابراین، تأکید اصلی این رساله بر آن سیاست خارجی مطلوبی است که امام خمینی^(ره) در طول عمر با برکتشان به آن اشاره می‌کردند. ایشان در تمامی امور از جمله سیاست خارجی به دنبال بینش اسلامی و اسلام ناب محمدی^(ص) در عصر و زمان ما بودند. لذا می‌بایست با تدبیر علمی بتوانیم در عرصه سیاست خارجی و روابط بین‌الملل تئوری اسلامی سیاست خارجی و روابط بین‌الملل را به تدریج تدوین کنیم و بر اساس آن اقدامات اجرایی دولت و مسئولین خاصه سیاست خارجی یعنی وزارت امور خارجه اقدامات لازم را مبذول کنند و حرکت ارزشمندی را به سوی آن جهان و نظام بین‌الملل مطلوب و آرمانی داشته باشیم که مطلوب و آرمان دینی هم باشد.

اکنون این سؤال اساسی مطرح است که مولفه‌های تأثیرگذاری بر سیاست خارجی دولت اسلامی از نگاه فقه سیاسی چیست و چگونه این مولفه‌ها، سیاست خارجی را ارتقا می‌بخشد؟ از نگاه این تحقیق در فقه سیاسی اصولی موجود است که می‌توانند به‌عنوان مولفه‌های تأثیرگذاری نظام اسلامی مورد استفاده قرار گیرند. از جمله مهم‌ترین این اصول و مؤلفه‌ها عبارتند از: اصل تألیف قلوب، اصل مصلحت، اصل دعوت، اصل افزایش توان و قدرت، اصل وفای به عهد، اصل تقیه، اصل ولایت فقیه و اصل عدالت می‌باشند.

لذا ما در این رساله می‌خواهیم درباره سه موضوع به‌طور ویژه بحث کنیم:

۱- اهمیت تأثیرگذاری مؤلفه‌های فقه سیاسی بر سیاست خارجی (به‌طور کلی اعم از نظام اسلامی یا غیر اسلامی).

۲- فقه سیاسی بر تأثیرگذاری همراه با حفظ ارزش‌های اسلامی اهتمام دارد.

۳- مؤلفه‌هایی از فقه سیاسی ناظر به تأثیرگذاری است که سیاست خارجی نظام اسلامی را پویا می‌نماید.

۲-۱- اهمیت، ضرورت و اهداف تحقیق

با توجه به اهمیت ماهیت علمی فقه سیاسی در دنیای معاصر و شناخت و تبیین آن برای افشار علمی کشور به خصوص دانشگاهیان و حوزویان و ارائه مدل کاربردی برای عصر حاضر و دنیای امروز ما و با توجه به نیاز سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به مدل‌های تئوریک اسلامی برای پیشبرد اهداف بین‌المللی و روابط بین‌الملل در تعامل با دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دغدغه اصلی این رساله با عنوان: فقه سیاسی شیعه و تأثیر آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی، این است که با در نظر گرفتن اصول و مؤلفه‌های فقه سیاسی شیعه در عرصه سیاست خارجی ج. ا. ایران بین نظام جمهوری اسلامی و کارگزاران و خدمتگزاران عرصه سیاست خارجی یک تناسبی برقرار نماید و یک مدل از سیاست خارجی نظام اسلامی ترسیم کند که بتواند دستاوردهای سیاست خارجی ج. ا. ایران در عرصه بین‌المللی را ارتقاء و در حل مشکلات و معضلات بین‌المللی و روابط ایران با نظام بین‌الملل مفید واقع شود.

برای این منظور، شناخت و تبیین فقه سیاسی و تئوری اسلامی روابط بین‌الملل و مدل تئوریک مرتبط با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در مقام پیشنهاد مورد تأکید خواهد بود. لذا ۱- هدف اصلی ما فقه سیاسی شیعه و تأثیر آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و ارائه مدلی بومی-دینی با هدف ارتقاء سیاست خارجی است، ۲- اهداف فرعی پژوهش عبارتند از:

۱- استفاده از قابلیت‌های فقهی شیعه در امور سیاسی

۲- توجه به روندهای سیاست‌های خارجی جمهوری اسلامی ایران

۳- بررسی نسبت نظر و عمل در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

فقه سیاسی اگرچه بنا به تعریف رایج، احکام شرعی ناظر به افعال سیاسی مکلفان را استخراج و عرضه می‌کند. در واقع، همان‌طوری که برخی از نویسندگان به‌درستی اشاره می‌کنند، فهم دقیق امور و شئون داخلی و خارجی و تدبیر این امور و شئون و مراعات آنها در پرتو احکام شریعت است در این صورت می‌توان فقه سیاسی را پاسخ‌هایی دانست که فقه در رابطه با مسائل سیاسی دارد و یا باید داشته باشد، فقه سیاسی بدین ترتیب از خصیصه‌های ارتباطی برخوردار می‌گردد. ارتباط دو سویه با فقه و سیاست فقه سیاسی هم دانشی فقهی است و هم به امر سیاسی می‌پردازد و پیوند سیاسی با خود به همراه دارد. از

این رو پژوهش‌هایی که در عرصه فقه سیاسی انجام می‌پذیرد، لاجرم در ارتباط با این خصلت ارتباطی معنا پیدا می‌کنند.

فقه سیاسی با چنین خصلتی از جایگاه معرفت‌شناختی بسیار مهمی برخوردار می‌گردد که می‌توان آن دانش را مومنانه ساختن زندگی سیاسی دانست. براین اساس ارتباط فقه سیاسی با دیگر دانش‌های اسلامی را از یک سو و با دیگر دانش‌های سیاسی از سوی دیگر آشنا می‌گردد، انتظارات درست از فقه سیاسی را قابل تبیین نماید. نقش فقه سیاسی در تدبیر زندگی سیاسی معرفت‌بخشی سیاسی و پاسخگویی به نیازهای اساسی مؤمنان در زندگی سیاسی براساس جایگاه مذکور قابل تبیین بوده حضور مؤثرتر مرجعیت دینی در زندگی سیاسی و پژوهش‌های انجام گرفته در عرصه فقه سیاسی از چنان قابلیت و استعدادی برخوردار هستند که می‌توان با تکیه بر آنها به موضوعات بسیار مهمی که امروزه فرا روی فقه سیاسی قرار دارد پرداخت. می‌تواند به حلقه مطالعاتی و انتقادی دانش‌های سیاسی در اسلام و ایران راه یافته، از خصلت انتزاعی و برکنار ماندن از واقعیات جامعه دور گشته، نقش و جایگاه اصلی خود را در جهت مومنانه ساختن زندگی سیاسی ایفا نماید.

از مجموع ملاحظات پیشین، افزون بر معرفی اجمالی وضعیت آموزش و پژوهش فقه سیاسی در حوزه علمیه قم مهم‌ترین ضرورت‌های آموزشی و پژوهشی در این عرصه آشکار گردید. تلاش‌ها و فعالیت‌های آموزش و پژوهش پس از انقلاب ایران دست مایه ارزشمندی جهت تقویت جایگاه معرفت‌شناختی فقه سیاسی در میان دیگر دانش‌های اسلامی و سیاسی فراهم ساخته است. چنین می‌نماید، بر پایه این تجربیات گران مایه وقت آن رسیده تا با تغییر نگرش‌ها نسبت به فقه سیاسی، زمینه‌های ارتقاء فعالیت‌های آموزشی در سطح رشته‌های تخصصی حوزوی و در تحصیلات تکمیلی دانشگاهی فراهم گردیده، با تکیه بر دستاوردهای پژوهشی بدست آمده، ادبیات معاصر و شایسته فقه سیاسی به مثابه دانش سیاسی اسلامی تدارک دیده شود. نظام اسلامی مقدمه و در مسیر رسیدن به آن حکومت بزرگ اسلامی تشکیل شده است و می‌خواهد در عرصه‌های گوناگون از جمله در عرصه سیاسی دیپلماتیک و سیاست خارجی بتواند در جهان به یک الگوی یک کشور مدرن اسلامی دست یابد که هم نقش تعیین‌کننده در منطقه خاورمیانه داشته باشد و هم نقش ویژه و تأثیرگذار در جهان داشته باشد. نگرش ما در این رساله دکترای یک نگرش علمی و تئوریک و نظریه علمی است.

۳-۱- سؤال اصلی تحقیق

چگونه فقه سیاسی بر تدوین و اجرای سیاست خارجی نظام اسلامی تأثیرگذار است؟ (مطالعه موردی منابع فقهی شیعه)

۴-۱- سؤال‌های فرعی

۱- در منابع فقهی شیعه کدام اصول به سیاست خارجی نظام اسلامی توجه دارند؟

۲- اصول مذکور با چه سازوکاری بر سیاست خارجی تاثیرگذار بوده و نحوه تاثیرگذاری آنها چگونه است؟

۵-۱- فرضیه‌های تحقیق

۱-۵-۱- فرضیه اصلی

کاربست مؤلفه‌های فقه سیاسی در تدوین و اجرای سیاست خارجی منجر به افزایش قدرت هوشمند دولت اسلامی گردیده و از این طریق موجب ارتقای جایگاه نظام اسلامی در ساختار مبتنی بر سلسله مراتب قدرت در نظام بین‌الملل، و افزایش منزلت نظام اسلامی در عرصه بین‌الملل می‌گردد.

۲-۵-۱- فرضیه‌های فرعی

۱- اصولی همچون اصل تألیف قلوب، اصل دعوت، اصل وفای به تعهدات و عقود، اصل حفظ و ارتقاء قدرت نظامی، اصل مصلحت، اصل تقیه، اصل ولایت فقیه و اصل عدالت از اصول مطرح در منابع فقه سیاسی شیعه هستند که به سیاست خارجی نظام اسلامی توجه دارند.

۲- اصول انتخابی فقه سیاسی شیعه مبانی، اصول، اهداف، مبانی و خط‌مشی‌های سیاست خارجی را مشخص می‌کنند و بکارگیری آنها سبب ارتقای منزلت نظام اسلامی در عرصه بین‌المللی می‌گردد.

۶-۱- متغیرهای اصلی تحقیق

۱-۶-۱- متغیر مستقل:

کاربست مؤلفه‌های فقه سیاسی شیعه در تدوین و اجرای سیاست خارجی نظام اسلامی

فقه سیاسی شیعه، احکام حکومتی و تئوری‌های اسلامی مرتبط با آن در حوزه بین‌المللی تاثیرگذار بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی بوده و به‌عنوان متغیر مستقل می‌تواند نقش مؤثر و ویژه‌ای داشته باشد.

به‌منظور اهداف ملی و فراملی و ارتقاء سیاست خارجی جمهوری اسلامی و نظام اسلامی می‌بایست شناخت و تأمل و توجهی نسبت به ویژگی‌ها و شاخصه‌های سیاست خارجی مطلوب موفق

داشته باشیم تا با توجه به آن بتوانیم سیاست خارجی جمهوری اسلامی و نظام اسلامی ارزیابی کنیم و نقاط قوت و ضعف آن را بشناسیم و با تأکید و ارتقاء نقاط قوت و برطرف نمودن نقاط ضعف، سیاست خارجی جمهوری اسلامی و نظام اسلامی را ارتقاء دهیم و به نقطه مطلوب و موفق نزدیک شویم. این شاخصه‌ها به دو دسته کلی ماهوی و شکلی تقسیم می‌شود. شاخصه‌های ماهوی ناظر به محتوا و ماهیت سیاست خارجی جمهوری اسلامی و نظام اسلامی است و شاخصه شکلی ناظر بر ساختار و فرآیند تدوین، تنظیم، ترسیم و اجرای سیاست خارجی است.

چهار مؤلفه از فقه سیاسی که مورد بحث قرار می‌گیرد عبارتند از: اصل تألیف قلوب، مصلحت و دعوت افزایش توان و قدرت که پیش از این مورد تعریف قرار گرفت.

۲-۶-۱- متغیر وابسته:

افزایش قدرت نرم و ارتقای منزلت نظام اسلامی

در این پژوهش کارآمدی سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی به‌عنوان متغیر وابسته ما خواهد بود که تأثیرپذیر از متغیر مستقل خواهد بود و هرچه بتواند از آن بهره‌مند بشود خود آن می‌تواند در صحنه بین‌المللی تأثیرگذار و بسیار فعال عمل کند و از حالت منفعلانه خارج شده و نقشی ویژه در میان بازیگران بین‌المللی بازی کند.

شاخصه‌های ارتقای قدرت و منزلت نظام اسلامی

شاخصه‌ها و ویژگی‌های سیاست خارجی مطلوب و موفق را در موارد زیر می‌توان توضیح داد:

۱- ظرفیت شناخت و درک تحولات بین‌المللی

نظام بین‌الملل بواسطه داشتن سیستم پویا و متحول همواره در حال تغییر و دگرگونی است و واحدهای تشکیل‌دهنده سیاسی آن بدون درک و شناخت از تحولات دگرگونی نظام بین‌الملل قادر به تأمین اهداف خود نمی‌باشند. یکی از مهم‌ترین تحولات نظام بین‌الملل تغییر در ماهیت و توزیع قدرت است. کشورها بدون فهم چگونگی تغییر در ماهیت و توزیع قدرت قادر به حفظ و باز تولید قدرت ملی نمی‌باشند.

دومین مورد از تغییرات بین‌المللی تغییر تحول در گفتمان قدرت در سطح بین‌المللی است در تاریخ و تحولات بین‌الملل نمونه‌هایی از تغییرات در ماهیت قدرت‌داری که منافع کشورها را تحت تأثیر گذاشته است. زمانی قدرت نظامی چون در زمان جنگ جهانی اول و جنگ جهانی دوم قدرت در سطح بین‌المللی بوده است که از طریق این قدرت کشورها به اهداف نظامی و غیرنظامی خود را دنبال